

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, June 2021

**Vahy-i Gayr-i Metlûv ile Hareket Eden Hz. Peygamber Karşısında
Muhaddesun'dan Hz. Ömer: Muvafakat-ı Ömer'e Farklı Bir Yaklaşım**

Omar from Muhaddesûn versus the Prophet who Acted with Gayr-i
Metlûv Revelation: A Different Approach to Confirmation of Omar

Mustafa HOCAOĞLU

Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üni. İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Recep Tayyip Erdogan Uni. Divinity Faculty, Department of Tafsir
Rize/Turkey

mustafa.hocaoglu@erdogan.edu.tr

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0003-2204-6491

Atıf: Hocaoglu, Mustafa. "Vahy-i Gayr-i Metlûv ile Hareket Eden Hz.
Peygamber Karşısında Muhaddesun'dan Hz. Ömer: Muvafakat-ı Ömer'e Farklı Bir
Yaklaşım". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2021): 12-38

Doi: <https://doi.org/10.32950/rteuifd.906556>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30 Mart / March 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 11 Haziran / June 2021

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran / June 2021

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a
plagiarism software. <http://dergipark.org.tr/rteuifd>

Copyright © Published by Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Divinity, Rize, 53100 Turkey. All rights
reserved

Vahy-i Gayr-i Metlûv ile Hareket Eden Hz. Peygamber Karşısında Muhaddesun'dan Hz. Ömer: Muvafakat-ı Ömer'e Farklı Bir Yaklaşım

Öz: Kaynaklarda, “muhaddesun”dan olduğu ifade edilen Hz. Ömer'in beş farklı konuda bazı ayetlerle muvafakatından bahsedilmektedir. Peygamber'e münafıklar için istiğfarda bulunmamasını ve Bedir esirlerinin öldürülmesini teklif etmesi, bu muvafakatlardandır. Bu iki muvafakatta Hz. Ömer'in görüşleri doğru iken, Peygamber'in vahyi yanlış anlaması söz konusu edilmektedir. Ayrıca bu örnekler, Hz. Ömer'in ayetleri Peygamber'den daha iyi anladığı gibi bir sonuca işaret etmekte ve bu minvalde yorumlanmaktadır. Halbuki bu konuda kaynaklarda verilen bilgilerin çelişkiler içerdiği görülmektedir. Bir tarafta Peygamber'in beyanının ve te'vilinin hatta bütün söz ve fiillerinin vahiy veya vahiy destekli olduğu iddia edilirken, diğer tarafta Peygamber'in ayeti yanlış anlaması nasıl te'lif edilebilir. Te'vili vahiy olan bir Nebi'nin, ayeti yanlış veya eksik anlaması söz konusu olabilir mi? Bunu bir çelişki olarak görmemek, kanaatimizce muvafakattan bahsedebilmek için taassubtan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple biz, bu makalede özellikle söz konusu iki örnek ile ilgili kaynaklarda nakledilen bilgileri mukayeseli olarak inceleyerek, nakiller arasındaki tezatlıklara işaret edeceğiz. Ayrıca vahyin anlaşılmasında hiç kimsenin Peygamber'den daha üstün olamayacağını ve bunun yanında Peygamber'in vahyi yanlış veya eksik anlamasının muhal olduğunu göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Hz. Ömer, Muvafakat, Bedir esirleri, Münafıklara istiğfar, Tezatlık.

Omar from Muhaddesûn versus the Prophet who Acted with Gayr-i Metlûv Revelation: A Different Approach to Confirmation of Omar

Abstract: In the sources, it is mentioned about confirmation of Omar, who is stated to be from Muhaddesûn, with some verses on five different subjects. Omar's proposal to Prophet Muhammad for rejection of praying for forgiveness of the factitious and being killed of captives of Badr are from these confirmations. In these two confirmations, it is mentioned that Omar's views were correct and the Prophet misunderstood the revelation. These examples also point to the conclusion that Omar understood the verses better than the Prophet, and they are interpreted in this way. However, it is seen that the information given in the sources on this subject contain the contradictions. On the one hand while it is claimed that the Prophet's statement and gloss even all his words and acts were revelation or supposed by revelation, on the other hand how can the Prophet misunderstand the verses be accommodated. Is it possible for a Prophet, whose gloss is revelation to understand mistake or incompletely these verses. In our opinion, not seeing this as a contradiction stems from bigotry in order to talk about confirmation. For this reason in this study, we will comparatively examine the information being conveyed in the sources related to aforesaid two examples, and will point to the contradictions between the narrations. In addition, we will try to show no one can be superior to the Prophet in understanding the revelation, and that it is impossible for the Prophet to understand mistake or incompletely the revelation.

Key Words: Tafsir, Omar, Confirmation, Captives of Badr, Praying for forgiveness of factiouses, Contradiction.

عمر بن الخطاب محدثاً امام من لا ينطق عن الهوى تفسير مختلف لموافقات عمر للقرآن
الخلاصة: قد ورد في المصادر موافقات عمر الذي قيل إنه من المحدثين مع بعض الآيات في خمسة مواضيع مختلفة. من هذه
الموافقات عرض عدم استغفار بالنبي صلى الله عليه وسلم للمنافقين وقتل أسرى بدر. يذكر في هاتين الموافقتين أن آراء عمر كانت
صحيحة وأن النبي أساء فهم الوحي. وتشير هذه الأمثلة أيضاً إلى الاستنتاج بأن عمر فهم الآيات أفضل من النبي، وأن تفسيرها يفسر
على هذا النحو. ومع ذلك، يلاحظ أن المعلومات الواردة في المصادر حول هذا الموضوع تحتوي على تناقضات. من ناحية، بينما

يُزعم أن أقوال النبي وتاويلاته حتى كل أقواله وأفعاله كانت وحياً أو مفترضاً بالوحي ، من ناحية أخرى كيف يمكن للنبي أن يسيء فهم الآيات؟ هل يمكن للنبي الذي تاويله القرآن بالوحي أن يفهمه الخطأ أو ينقص الآيات. لإفساح المجال أمام الموافقات ، بغض النظر عن هذا التناقض ، بالنسبة لنا ، ناتج عن تعصب. لهذا السبب في هذه الدراسة سوف ندرس بشكل مقارن المعلومات التي يتم نقلها في المصادر المتعلقة بالمثاليين المذكورين ، وسوف نستعرض التناقضات بين الروايات. بالإضافة إلى ذلك ، سنحاول أن نظهر أنه لا يمكن لأحد أن يتفوق على النبي في فهم الوحي ، وأنه من المستحيل على النبي أن يفهم الوحي خطأ أو نقصاً. الكلمات المفتاحية: التفسير ، عمر ، موافقات ، أسرى بدر ، الدعاء للاستغفار ، التناقض

GİRİŞ

İslam tarihine bakıldığında Hz. Ömer'in (r.a.), hem Hz. Peygamber (a.s.) döneminde hem de hilafet yıllarında yaptıkları açılımlardan dolayı ayrı bir yeri olduğu görülmektedir. Zira onun özellikle hilafeti dönemindeki uygulamalarının, ümmete farklı bir bakışı açısı sağladığı aşikardır. Ayrıca Hadis kitaplarının ashabın menakıbının anlatıldığı bölümlerinde Hz. Ömer'in faziletine dair oldukça çok malumat nakledilmektedir. Bu manada Hz. Muhammed'den sonra bir peygamber gelecek olsaydı, bunun Ömer olacağı rivayet edilmektedir.¹ Onun "muhaddesun", "mülhemun", "mufhemun"dan olduğu nakledilmektedir.² Hatta Allah'ın, hakikati, Ömer'in diline ve kalbine koyduğu belirtilmektedir.³ Bunlarla birlikte muvafakat-ı Ömer de rivayet edilmektedir. Kaynaklarda muvafakat'la ilgili farklı rivayetler nakledilmektedir. Bu haberler incelendiğinde muvafakat konularının değiştiği görülmektedir. Buna göre kaynaklarda bizzat Hz. Ömer'den Allah'ın kendisine veya kendisinin Allah'a muvafık olduğu yerler, hadis kaynaklarında üç veya beş konu şeklinde nakledilirken, şerhlerde aşağıda ifade edileceği gibi bu muvafakat konularının, on bir, on üç hatta on beşe kadar çıkartıldığı görülmektedir. Biz, kaynaklarda zikredilen muvafakat örneklerini verdikten sonra özellikle Hz. Ömer'in muvafakat'ı karşısında Hz. Peygamber'in ayeti yanlış veya eksik anladığına delalet ettiği belirtilen, münafıklara istiğfar dileme ve Bedir esirlerinden fidye alma rivayetleri üzerinde durmak istiyoruz. Öncelikle Kur'an'da anlatılan Peygamber'in görevlerini ifade ettikten sonra Hz. Muhammed'in (a.s.) ayetleri yanlış anlayıp-anlayamayacağı veya Allah Rasülün'den ayetleri daha iyi anlayan başka birinin olup- olmayacağı çerçevesinde tefsir ve hadis kaynakları ile şerhlerde nakledilen

¹ Süleyman b. Ahmed, et-Taberani, *el-Mucemü'l-kebir* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1994), 17/298, (No. 822); 17/310, (No. 857); Ebu Abdullah, el-Hakim, *el-Müstedrek ale's-sahihayn* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 3/92, (4495); İbn Hacer, el-Askalani, *Fethu'l-bari şerhu sahihi'l-buhari* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1379), 7/51.

² Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001), 40/329, (No. 24285); Muhammed b. İsmail, Buhari, *Sahih* (Beyrut: Daru Tavki'n-Necat, 1422), 4/174, (No. 3469); 5/12, (No. 3689); Müslim b. Haccac, *Sahih* (Beyrut: Daru İhyai'l-Türasi'l-Arabi, ts.), 4/1864, (No. 2398); Muhammed b. İsa, et-Tirmizi, *Sünen* (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1998), 6/63, (No. 3693); İbn Hacer, *Fethu'l-bari*, 7/50. Hz. Peygamber'in "Beni israil'de peygamber olmadıkları halde hakikati konuşan adamlar vardı. Onlardan benim ümmetimde de olsaydı o, Ömer olurdu" dediği nakledilmektedir. İbn Abbas, rivayeti "مِنْ نَبِيِّ وَلَا مَحْدَثٍ" şeklinde olduğunu nakletmektedir. Buhari, *Sahih*, 5/12, (No. 3689).

³ İbn Ebi Şeybe, *el-Kitabu'l-musannef fi'l-ehadisi ve'l-asar* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 6/353, (No. 31968); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 9/144, (No. 5145); Ebu Abdullah, İbn Mace, *Sünen* (Beyrut: Daru Kütübü'l-Arabiyye, ts.), 1/40, (No. 108); Süleyman b. el-Eşas, Ebu Davud, *Sünen* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 3/138, (No. 2961); Muhammed b. Hibban, *Sahih* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1988), 15/318, (No. 6895); Hakim, *Müstedrek*, 3/93, (No. 4501);

muvafakatla ilgili bilgileri, mukayeseli olarak tartışmaya çalışacağız. Ayrıca rivayetlerin sened tahliliyle ilgilenmeyip dikkatimizi sorun olarak gördüğümüz metin değerlendirmesine vereceğiz.

I- Kur'an'da Hz. Peygamber'in Görevleri

Kur'an'da genelde bütün peygamberlerin özelde ise Hz. Muhammed'in (a.s.) görevlerinin, İbrahim'in (a.s.) “ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ” *Rabbimiz, onların içerisinden ayetlerini okuyan, kitabı ve hikmeti öğreten ve onları arındıracak bir Peygamber gönder. Şüphesiz ki sen, azizsin ve hakimsin*” şeklindeki duasında görüldüğü ifade edilebilir.⁴ İbrahim'in (a.s.) yaptığı duanın yanısıra Peygamber'in (a.s.) kendisine indirilen vahyi, insanlara tilavet etmesi, diğer bir ifade ile dura dura, tane tane okuması,⁵ vahiyle insanları tezkiye etmesi, Kitabı, hikmeti ve insanların bilmedikleri şeyleri öğretmesi şeklinde görevlendirildiği belirtilmektedir.⁶ Konuya Kur'an bütünlüğünde bakıldığında Peygamber'in görevleri, Kur'an'ı tilavet etme⁷ veya kıraat,⁸ tebliğ etme,⁹ tebyin etme,¹⁰ Allah'a davet etme, şahid, müjdeci, uyarıcı, ve aydınlatan kandil olma şeklinde sıralandığı görülmektedir.¹¹ Ayrıca Rasulü Allah'ın, insanları zulümden nura çıkarmak,¹² itaat edilmek,¹³ insanları tağuta kulluktan sakındırıp Allah'a kulluğa davet etmek için gönderildiği de beyan edilmektedir.¹⁴ İlâveten Allah ve Rasulü bir konuda hüküm verdiği zaman, o konuda kimsenin tercih hakkının olmadığı,¹⁵ mü'min kadın ve erkeğin sadece “işittik ve itaat ettik” demek zorunda oldukları beyan edilmektedir.¹⁶ Aynı şekilde ihtilaf edilen hususlarda Allah ve Rasulü'nün muhakemesine baş vurulması gerektiği¹⁷ ve onların verdiği hükümlere tam manasıyla teslim olunmasının “iman” olduğu açıklanmaktadır.¹⁸ Yine Allah ve Rasulü'nün hayat veren davetine müslümanların cevap vermeleri gerektiği ifade edilmektedir.¹⁹

⁴ Bakara 2/129.

⁵ İsra 17/106.

⁶ Bakara 3/151; Cuma 62/2.

⁷ Neml 27/92

⁸ İsra 17/106.

⁹ Ra'd 13/40; Maide 67.

¹⁰ Nahl 16/44, 64.

¹¹ Ahzab 33/44-35; Fetih 48/8.

¹² Talak 65/11.

¹³ Nisa 4/64.

¹⁴ Nahl 16/36.

¹⁵ Ahzab 33/36

¹⁶ Nur 24/51.

¹⁷ Şura 42/10, Nisa 4/59.

¹⁸ Nisa 4/65

¹⁹ Enfal 8/24.

Bu ayetler çerçevesinde Peygamber'in "din" adına verdiği kararların sorgulanamayacağı anlaşılmış olmaktadır. Zaten dinle ilgili meselede Allah Rasulü'nün istişare yapmadığı bilinmektedir.²⁰ Bununla birlikte toplumda uygulanan ve fakat Allah tarafından kaldırılmayan meselelerde Peygamber'le konuşulabileceği, hatta Peygamber'in sustuğu yerde, "zıhar" olayındaki gibi Allah'a iltica edildiği görülmektedir.²¹ Yani Allah'ın, hükmünü belirtmediği konularda Peygamber'in sustuğu anlaşılmaktadır.²² Ayrıca "ifk" hadisesinde anlatıldığı gibi bazı durumlarda Peygamber'in ayetle işin vuzuha kavuşturulmasını istediği için sustuğu da ifade edilmektedir.²³

Sonuçta vahyi insanlara duyurması ve öğretmesinin, ayetleri onların anlayabilecekleri şekilde beyan etmesinin de Peygamber'in görevleri arasında olduğu anlaşılmaktadır. Şimdi biz, muvafakat konusuyla irtibatlı hatta çeliştiğine inandığımız, Peygamber'in görevlerinden "beyan etme" vazifesi üzerinde durmak istiyoruz.

Konunun bir de "o hevasından konuşmaz, onun konuştuğu vahiydir"²⁴ ayeti çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Zira gayri metlûv haberi inşa edenlerin bu düşünceleri ile muvafakat haberlerinin çeliştiği kanaatindeyiz. Yani Peygamber'in ayetin zahirinde ifade edildiği gibi her yaptığı ve konuştuğu vahiyse ve Peygamber (a.s.) hep metlûv veya gayri metlûv haber şeklinde sürekli Cebraîl ile temas halinde ise bu muvafakat olaylarının nasıl meydana geldiği veya Peygamber'in yanlışa düştüğü izaha muhtaç bir durumdur. Dolayısıyla konunun bu açıdan da okunması gerektiğini düşünmekteyiz.

²⁰ Konunun özeti sadedinde Hz. Peygamber'den nakledilen "Din adına bu ağızdan şaka veya ciddi, rıza veya gadab anlarında hakkın dışında bir söz çıkmaz" rivayeti verilebilir. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/185, (No. 8481); Süleyman b. Ahmed et-Taberani, *el-Mucemu'l-evsat* (Kahire: Daru'l-Harameyn, ts.), 8/305, (No. 8706); Ahmed b. el-Hüseyn, el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 10/420, (No. 21173); Muhammed b. Abdalbaki, *ez-Zerkani, Şerhu'z-zerkani ale muvatta el-imam Malik* (Kahire: Mektebetü's-Sikafeti'd-Diniyye, 2003), 3/11.

²¹ Ubade b. Samit'in karısı Havle'ye "zıhar" yaptıktan sonra Havle'nin durumu Peygamber'e iletliği, Allah Rasulü'nün bu konuda bir çözüm üretememesinden dolayı Havle'nin durumunu Allah'a şikayet etmesi üzerine Allah'ın Mücadile suresini indirdiği nakledilmektedir. Muhammed b. Cerir, et-Taberi, *Camiu'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'an* (ys.: Daru Hecer, 2001) 23/220; Muhammed b. Muhammed, el-Maturidi, *Te'vilatu ehli's-sünne*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 9/545; Vahidi, *Basit*, 21/326.

²² Ahzab suresindeki tahyir olayında veya Tahrir suresindeki Peygamber'e karşı kurulan kulis olayında ve hatta Hz. Aişe'ye atılan iftira olayında da Peygamberin sessiz kaldığı görülmektedir. Kaynaklarda bu üç olayda da Ömer'in muvafakatından bahsedilmektedir.

²³ Abdürrezzak b. Hemmam, *el-Musannef* (Hind: el-Meclisü'l-İlmi, 1403), 5/410, (No. 9748); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/410, (No. 25623); Buhari, *Sahih*, 3/173, (No. 2661); Taberi, *Camiu'l-beyan*, 19/123; Ebu Muhammed, el-Begavi, *Mealimu't-tenzil fi tefsiri'l-Kur'an* (Beyrut: Daru İhyai't-Turası'l-Arabi, 1420), 3/391; Ebu Abdullah, er-Razi, *Mefatihü'l-gayb-et-tefsiru'l-kebir* (Beyrut: Daru İhyai't-Turası'l-Arabi, 1420), 23/340; Mustafa Fayda, "İfk Hadisesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikf-hadisesi> (21.03.2021).

²⁴ Necm 53/3

A- Peygamber'in Kur'an'ı Beyan Etmesi

Konunun başında Kur'an'ın kendisini "mübin"²⁵ "âyâtün beyyinat",²⁶ "beyyinatü'n-mine'l-hüda"²⁷ şeklinde tarif ettiğini ifade edebiliriz. Bu manada Kur'an'da Peygamber'in kendisine indirilen ayetleri, başkasına okumasının beyan çerçevesinde değerlendirilebileceğini belirtebiliriz. Zira Kur'an'da bu manaya gelebilecek ifadeler görülmektedir.²⁸

Nahl suresi 44. ayette Allah'ın peygamberleri, "beyyinat" ve "zübür"le gönderdiği ifade edildikten sonra Rasulüne de insanlara beyan etmesi için "zikri" indirdiği açıklanmaktadır.

Müfessirler, ayette zikredilen "beyyinat"ın nübüvettin delilleri, "zübür"ün de Kitap manasına geldiğini söylemektedirler.²⁹ Aynı şekilde bunun helal-haram, emir-nehî veya Hz. Musa'nın asası, Hz. Salih'in devesi gibi Peygamberlerin delilleri olduğu da ifade edilmektedir.³⁰ "لَتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ" *İnsanlara beyan*"ın ise indirilen ayetleri tanıtmak, tarif etmek,³¹ insanlara kendilerine indirilen vahyi, kıraat etmek manasına geldiği nakledilmektedir.³² Ayrıca "لَتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ" ibaresinin, gayb haberlerini açıklamak şeklinde anlaşılmasının mümkün olduğu da belirtilmektedir. Bunların haricinde yapmaları ve sakınmaları gereken, helal ve haram, va'd ve vaid türü şeyleri beyan manasına gelmesinin de muhtemel olduğu söylenmektedir.³³ Ayetin bir önceki ayetle birlikte değerlendirildiğinde "beyan"ın, onların kitaplarını tahrif, tebdil ve

²⁵ Yusuf 12/1.

²⁶ Nur 24/1.

²⁷ Bakara 2/185.

²⁸ Yunus 10/72. "وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ"; Ankebut 29/45. "أَتْلُ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ"

²⁹ Taberi, *Camiu'l-beyan*, 17/211; Maturidi, *Te'vilat*, 6/509.

³⁰ Ebu'l-leys, es-Semarkandi, *Bahru'l-ulum* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-Misriyye, ts.), 2/275.

³¹ Taberi, *Camiu'l-beyan*, 17/211. Razi, bu ayetin, Kur'an'ın Peygamber'in beyanına muhtaç olduğuna delalet ettiğini, beyana muhtaç olanın da mücmel olduğunu, buradan hareketle de ayetin Kur'an'ın tamamının mücmel olduğunu iktiza ettiğini belirtmektedir. Bu yaklaşıma binaen bazılarının Kur'an ile haberin tenakuzunda haberin mübeyyin kabul edildiğini, Kur'an mücmel olmasından dolayı haberin takdim edilmesi gerektiğini savduklarını nakletmektedir. Razi, buna Kur'an'ın bazıları muhkem bazıları da müteşabih olmasından, muhkemin de açıklanmış olmasından dolayı, hiç olmazsa bazı ayetlerin mücmel olmadığını ispat ettiğini, bu sebepten dolayı söz konusu Nahl suresindeki beyanın, Kur'an'ın mücmel olan ayetlerine hamledileceğini ileri sürmektedir. Aynı şekilde Razi, ayetin zahirinin Peygamberin Kur'an'ın tamamını beyan ettiğine delalet ettiğini, bu sebepten dolayı bu ayete dayanarak bazılarının kıyası reddettiğini nakletmektedir. Ayrıca o, Rasulün kıyası hüccet olarak beyan ettiğini, bu sebeple de kıyas eden kimsenin hakikatte Peygamberin beyanına rücu ettiğini savunmaktadır. Razi, *Mefatih*, 20/212.

³² Semarkandi, *Bahru'l-ulum*, 2/275. İbn Aşur burada beyanın Peygambere isnadının indirilen beyanı onun tebliğ etmesinden dolayı olduğunu ifade etmektedir. Buradaki "lam"ın da Kuranın indirilmesindeki asli illetin açıklaması olduğunu açıklamaktadır. Muhammed et-Tahir, İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-tenvir*, (Tunus: Daru't-Tunusiyye, 1984), 4/163.

³³ Maturidi, *Te'vilat*, 6/509; Vahidi, *el-Basit*, 13/ 67; Ebu'l-Ferec, İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-mesir fi ilmi't-tefsir* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-Arabi, 1422), 2/562.

tağyirlerini açıklama şeklinde anlam kazanacağı, bunun da Peygamber'in risaletine delil olduğu ifade edilmektedir.³⁴

Bu anlamların yanında Peygamber'in, Kitab'ı Sünnet'le beyan ettiği veya ayette ifade edilen "beyanın" Sünnet olduğu açıklanmaktadır.³⁵ "لتبين" ile Kur'an'ın Peygamber tarafından okunması, açıklaması veya Sünnet'in vahyin mücmelini tefsir, müşkilini tavzih ve şeriat işlerini beyan etmesi manasına geldiği nakledilirken,³⁶ Kur'an'da detaylı bir şekilde anlatılmayan namaz, zekat gibi hükümlerin Sünnet'le beyan edilmesi örnek olarak verilmektedir.³⁷

Peygamber'in beyanına dair " وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً " *Biz sana bu Kitab'ı ancak üzerinde ihtilaf ettikleri hususları beyan edesin diye ve iman eden bir kavim için hidayet ve rahmet olarak indirdik.*" şeklindeki Nahl suresi 64. ayeti de diğer bir delil olarak kullanılmaktadır.

Bazı müfessirler, ayette kitabın, insanların ihtilaf ettikleri konuları beyan etmesi ayrıca müminlere hidayet ve rahmet için indirildiğini açıkladığını ifade etmektedirler.³⁸ Aynı şekilde İmam Maturidi, söz konusu 64. ayeti, Nahl suresi 44. ayet gibi değerlendirerek, ayette ifade edilen "ihtilaf"ın, "ehl-i kitab"ın kendi kitapları hakkındaki ihtilafları olduğunu, onların "Kitap"larını tebdil, tahrif ve tağyir ettiklerini, Allah'ın da bu "Kitap" ile onların yaptıkları bu tebdil ve tahrifleri beyan ettiğini ifade etmektedir.³⁹

Söz konusu manalar göz önünde bulundurulduğunda, Peygamber'in beyanı, ihtilaf edilen konular hakkında indirilen ayetleri insanlara okuması şeklinde anlaşılmaktadır. Bu minvalde beyan, Kitab'ın kendisi ile gerçekleşmektedir.⁴⁰ Bu yaklaşımı, " *إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ* " *Biz sana bu Kitabı hak ile insanlar arasında Allah'ın gösterdiği şekilde hükmetmen için indirdik*" şeklindeki Nisa suresi 105. ayeti destekler gözükmektedir. Zira bazı müfessirler, Rasulüllah'ın insanlar arasında "بِمَا أَرَاكَ" şeklinde hükmetmesini, " *يَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِهِ* " *Allah'ın sana indirdiği kitap ile*" şeklinde tefsir etmektedirler.⁴¹ Bu yaklaşımın karşısında "بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ" ibaresinin içtihadı delil olduğunu iddia edenler de vardır. Söz konusu "Allah'ın gösterdiği şekilde" ifadesinin akılla, idrak ve teemmül ile neticeye varma manasına geldiği ileri sürülmektedir. Zira mana, bu şekilde kabul edilmezse yani Peygamber, tamamen Kitap ile hükmedecekse, "بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ" ibaresinin bir anlam ifade etmeyeceği söylenmektedir. Bu durumda söz konusu ibare, Allah'ın, Peygamberine "tedebbür"

³⁴ Maturidi, *Te'vilat*, 6/509.

³⁵ Begavi, *Mealim*, 3/ 80.

³⁶ Ebu Muhammed, İbn Atıyye, *Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-kitabi'l-aziz* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422), 3/395; Ebu'l-Fida, İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kurani'l-azim* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 4/493.

³⁷ Ebu Abdullah, Kurtubi, *el-Cami li Ahkami'l-Kur'an* (Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1964), 10/109.

³⁸ Taberi, *Camiu'l-beyan*, 17/236; İbnü'l-Cevzi, *Zadı'l-mesir*, 2/567.

³⁹ Maturidi, *Te'vilat*, 6/524

⁴⁰ Maturidi, *Te'vilat*, 6/524; Vahidi, *Basit*, 13/107; Razi, *Mefatih*, 20/230.

⁴¹ Taberi, *Camiu'l-beyan*, 9/176; Ahmed b. Muhammed, Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-beyan an tefsiri'l-Kuran* (Beyrut: Daru İhyai't-Türası'l-Arabi, 2002), 3/381.

ve “nazar” ile gösterdiği sonucuna çıkmaktadır. Burada Peygamber’in içtihadının nas gibi olduğu beyan edilmektedir. Hatta Allah Rasulü’nün içtihadında hata olmayacağı, onun bütün içtihatlarının doğru olduğu iddia edilmektedir.⁴² Bunların karşısında söz konusu “بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ” ibaresinin, Peygamber’in bütün görüşlerinin vahiy olduğuna işaret ettiği nakledilmektedir.⁴³ Hz. Ömer’den “Kimse ‘ben Allah’ın bana gösterdiği şekilde hükmettim’ demesin. Zira Allah, bunun sadece peygamberlere yapar” dediği ve Allah’ın, peygamberlere yapacakları şeyleri gösterdiğinden dolayı peygamberlerin görüşlerinin doğru, kendi görüşlerinin ise zan ve tekellüf barındırdığına kani olduğu haber verilmektedir.⁴⁴

Son olarak konuyla doğrudan irtibatlı olduğunu düşündüğümüz “O hevasından konuşmaz, onun konuştuğu vahiyden başka bir şey değildir” ayetine değinmek istiyoruz. Zira Peygamber’in her hareketinin vahiy olduğunu iddia edenler, söz konusu ayete dayanmaktadırlar. İşte bu Necm suresi 3-4. ayetlerinde, müşriklerin inkâr ettiği Allah’tan gelen “vahiy” yani “Kur’an”ın anlatıldığını düşünüyoruz.⁴⁵ Ancak bazı kaynaklarda konu, Peygamber’in sözlerine getirilerek, Sünnet’in de “vahiy” ve/ya Cebrail’in Kur’an’ı indirdiği gibi Sünnet’i de indirdiği şeklinde değerlendirilmektedir.⁴⁶ Bu manada “Bana kitap, bir de benzeri verildi” haberindeki “benzerinin verilmesi”, batni vahiy veya Kitab’ın te’vili/beyanı şeklinde açıklanmaktadır.⁴⁷ Aynı şekilde Peygamber’in gazap ve rızada, eğlence ve şakada ağzından çıkan her şeyin “hak” ve “vahiy” olduğu iddia edilmektedir.⁴⁸ Hatta Peygamber’e itaati emreden ayetlerin, Peygamber’in vermiş olduğu her hükmün, Allah’ın hükmü olduğuna işaret ettiği belirtilmektedir.⁴⁹ Bunun yanında

⁴² Maturidi, *Te’vilat*, 3/353; Kurtubi, *Ahkam*, 11/309. Bunun yanında İbn Aşur, Allah’ın delilleri beyan ettiği yerlerde Peygamberin içtihatı hata yapmayacağını, lakin bedir esirlerinde olduğu gibi Allah’ın ilminde olan konularda hata yapabileceğini ileri sürmektedir. İbn Aşur, *Tahrir*, 30/112.

⁴³ Vahidi, *Basit*, 7/70. Hatta Hasan Basri’den Peygamberlerin görüşlerinin vahiy olduğu nakledilmektedir. Vahidi, *Basit*, 7/71.

⁴⁴ Vahidi, *Basit*, 7/71; Ebu’l-Kasım, Zemahşeri, *el-Keşşaf an hakaiki gavamidi’t-tenzil* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1407), 1/562.

⁴⁵ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir* (Beyrut: Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 1423), 4/159; Taberi, *Camii’l-beyan*, 22/498; Maturidi, *Te’vilat*, 9/417; Semerkandi, *Bahru’l-ulum*, 3/358; Vahidi, *el-Basit*, 21/11-12; İbn Atıyye, *Muharrerü’l-veciz*, 5/196. Razi, burada güzel bir nükte olduğunu ifade ederek, söz konusu ayetin Mekkeli müşriklerin Kur’an’ın kâhin sözü, şair sözü iddialarına bir reddiye olduğunu ifade ederek, ayette Peygamber sözünün vahiy olduğunun haber verildiğini nakletmektedir. Razi, *Mefatih*, 28/235.

⁴⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-bari*, 13/153-154; Ebu’l-A’la, Mubarekfuri, *Tuhfetü’l-ehvazi bi şerhi camii’t-tirmizi*, (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 7/354. Bu manada “onun konuştuğu ancak vahiyedilen bir vahiydir” ayetine binaen bazılarının Peygamberden içtihadı nefyettikleri ifade edilirken, buna vahiyden sadır olan içtihadın da vahye nispetinin caiz olduğu şeklinde cevap verileceği belirtilmektedir. İbnü’l-Ceviz, *Zadü’l-mesir*, 4/184.

⁴⁷ Kurtubi, *Ahkam*, 1/43; Şerefuddin, Tîbi, *Şerhu’t-tibi ale mişkati’l-mesabih el-müsamma bi’l-kaşif an hakaiki’s-sünen* (Riyad: Mektebetü Nezzar Mustafa Elbaz, 1997), 2/629.

⁴⁸ Ebu’l-Hasan, İbn Battal, *Şerhu sahihi’l-buhari* (Riyad: Mektebetü’r-Rüşt, 2003), c. 10, s. 358; Zerkani, *Şerh*, 3/11; Ebu Muhammed, Ayni, *Umdetü’l-kari şerhu sahihi’l-buhari* (Beyrut: Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, ts.), 18/62; İbn Hacer, *Fethu’l-bari*, 8/133.

⁴⁹ Zerkani, *Şerh*, 4/227.

Peygamber'in Kur'an'ı, Allah'tan naklettiği gibi Sünnet'i de Allah'tan naklettiği iddia edilmektedir.⁵⁰ Konu biraz daha ileri götürülerek, "Sünnet'in Kur'an'a olan ihtiyacının Kur'an'ın sünnete ihtiyacından daha az olduğu, diğer bir ifade ile "Sünnet'in Kur'an'a kadi, lakin Kur'an'ın Sünnet'e kadi olmadığı" beyan edilmektedir. Bu iddia Ahmed b. Hanbel'e sorulduğunda onun "Ben o kadar cesur ifade kullanamam, lakin Sünnet, Kur'an'ı tefsir ve beyan eder" dediği rivayet edilmektedir.⁵¹

Sonuçta farklı yaklaşımlar bir tarafa, konuyla alakalı olan görüşler göz önünde bulundurulduğunda, Peygamber'in hevasından konuşmadığı, onun bütün fiillerinin ve de sözlerinin ya vahiy mahsülü veya vahiy destekli olduğu, Cebrail'in Kur'an'ı indirdiği gibi Kur'an'ın beyanı olan Sünnet'i de indirdiği, bu sebeple Peygamber'in beyanının vahiy olduğu, onun gazap ve rızada, şakada ve ciddiyette sadece hakkı söylediği ve her daim Allah'ın gösterdiği şekilde hükmedip vahiyle hareket ettiği ileri sürülmektedir.

Peygamber'in hareket alanı bu şekilde çizildiği takdirde muvafakat-ı Ömer'in nasıl mümkün olabildiği izaha muhtaç bir durumdur. Ne yazık ki bu düşünceyi ileri sürenler, yukarıda Peygamber'e biçtikleri görev ile muvafakat arasında hiçbir çelişki yokmuş gibi her iki konuyu da işlemektedirler. Oysa bize göre bu bilgilerle en azından Bedir esirleri ve de münafıklara istiğfar dileme ile ilgili nakledilen haberler arasında ciddi bir çelişki vardır. Ama kaynaklar, konulara parçacı yaklaşımlarından dolayı, söz konusu problemlere değinmemektedirler.

Peygamber'in beyanının vahiy veya vahiy mahsülü olduğu kabul edilirse biz, hiç olmazsa aşağıda örneklerini verdiğimiz konularda muvafakatın olmayacağını düşünmekteyiz.

Şimdi muvafakatla ilgili rivayetlere değinmek istiyoruz.

II- Muvafakatla İlgili Farklı Rivayetler

Görebildiğimiz kadarı ile hadis kaynaklarında, muvafakat-ı Ömer ile ilgili iki farklı rivayet nakledilmektedir. Binci rivayete göre Hz. Ömer'in Allah'la üç konuda muvafakat ettiği rivayet edilmektedir. Bunlar, "İbrahim'in (a.s.) makamını namazgah edinsek" dedim, Allah "وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ" ayetini indirdi,⁵² ben "Ya

⁵⁰ İbn Battal, *Şerh*, 10/537; Aynı, *Umde*, 18/62.

⁵¹ Kurtubi, *Ahkam*, 1/44.

⁵² Haddi zatında makam-ı İbrahim'le ilgili muvafakatta 1- Farklı kıraat, Ayette "وَاتَّخِذُوا" ibaresinin hem emir kipi ile hem de haber sigası ile okunduğu nakledilmektedir. (Taberi, *Camii'l-beyan*, 2/32; Maverdi, *Nüket*, 1/187; Kurtubi, *Ahkam*, 2/111). 2- Ayetin nereye matuf olduğu, bazı alimler, söz konusu ayetin " يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ " ayetine atfederek, muhatabın Yahudiler olduğu, ayetin onlara makam-ı İbrahim'i namazgah edinmelerini emrettiği nakledilmektedir. (Taberi, *Camii'l-beyan*, 2/31; Kurtubi, *Ahkam*, 2/111) Diğer yaklaşıma göre Allah, İbrahim'i bazı kelimelerle imtihan edip İbrahim a.s. imtihanı tamamlayınca " اِتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ " şeklinde İbrahim'e a.s. emrettiği nakledilmektedir. (Taberi, *Camii'l-beyan*, 2/32) 3- Makam-ı İbrahim'in mahiyetinin ne olduğu, Onun bütün hac menasiki, Arafat, müzdelife ve şeytan taşlamak, Harem, İbrahim'in a.s. Kabe'yi yükseltirken ayağını koyduğu yer olduğu,

Rasulallah eşlerine söylesen de bir örtüye bürünseler, zira yanına iyiler de kötüler de girmekte” dedim. Allah, hicab ayetini indirdi, Peygamber’in aleyhinde eşleri birleşince ben “onları boşarsan, Allah umulur ki onlardan hayırlısını sana nasip eder” dedim. Allah, bu minvalde “ *عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ / Şayet eşlerini boşarsan, umulur ki Rabbin, onlardan daha hayırlı Allaha iman etmiş onun emirlerine teslim olan ve boyun eğen kanaatkar başka eşler nasip eder...*” ayetini indirdi.⁵³ Burada muvafakatın üç konu olduğu ifade edilmekle birlikte, muvafakat konusundan biri farklı olarak zikredilen haber de mevcuttur. Bu rivayete göre Hz. Ömer’in Makam-ı İbrahim, hicab ve Bedir esirleri konusunda Allah’a muvafakat etmiştir.⁵⁴

İkinci habere göre de Hz. Ömer’in Allah’la dört konuda muvafakat ettiği nakledilmektedir. Bunlar, makam-ı İbrahim’in musalla edinilmesi, hicab, Allah’ın “ *وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ / Şüphesiz ki Biz, insanı süzölmüş topraktan yarattık.* ” ayetini indirdiğinde Hz. Ömer’in “ *تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ* ” dedikten sonra Allah’ın “ *تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ / her şeyi en güzel yaratan Allah ne mübarektir* ” ayetini indirmesi, Hz. Ömer’in Peygamberin eşlerine “ya bu işten dönersiniz ya da Allah sizden daha hayırlı başka kadınlarla değiştirir” demesi üzerine Allah’ın “ *عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ* ” ayetini indirmesidir.⁵⁵ Esirlerle ilgili muvafakat da bu rivayete eklenerek muvafakat beşe çıkarılmaktadır.⁵⁶ Rakam burada da durmayarak bazı kaynaklarda muvafakat-ı

(Taberi, *Camiu'l-beyan*, 2/35; Maturidi, *Te'vilat*, 1/561; Maverdi, *Nüket*, 1/187; Kurtubi, *Ahkam*, 2/113) şeklinde üç problem göze çarpmaktadır. Bunlarla birlikte Münafıklara istiğfar ve Bedir esirleri ile ilgili örneklerde var olan başka ayetlerden faydalanarak makam-ı İbrahim’in musalla edinilmesi tavsiye edilmesi vardır ki bu yaklaşımda da Hz. Ömer’in ayetlerden muradı anlaması söz konusu iken Peygamberin bu muradı ıskalaması vardır. Zira kaynaklarda Hz. Ömer’in, “Hz. İbrahim’in makamını musalla edinsen” diye Peygamberden istedikten sonra Allah’ın “ *وَآتُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ* ” ayetini indirdiği nakledilmektedir. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/297, (No. 157); Darimi, *Sünen*, 2/1166, (No. 1891); Buhari, *Sahih*, 1/ 89, (No. 402); İbn Mace, *Sünen*, 1/322, (No. 1009); Taberi, *Camiu'l-beyan*, 2/30-31.) Buhari şarihlerinden Ayni, Hz. Ömer’in bu sözü neden teklif ettiği hususunda şöyle bir açıklama nakletmektedir. Peygamber’in a.s., Tevrat’tan bir parça getirdiği zaman onu bundan yasaklamasına rağmen, Hz. Ömer’in İbrahim’in dinine sarılmasının hikmeti sorulduğunda, buna şöyle cevap verilebileceğini söylemektedir. Hz. Ömer’in Allah’ın İbrahim hakkında “ *إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا* ” ile “ *أَنْ تَتَّبِعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ* ” ayetini işittiğinde, onun şeriatine uymanın şeriatimizde var olduğunu, sonra beytin de İbrahim’e izafe edildiğini ve binada baninin isminin işaretlendiği gibi makamda da İbrahim’in (a.s.) izini gördüğünden dolayı makam-ı İbrahim’in namazgah edinilmesini istediği nakledilmektedir. (Ayni, *Umde*, 4/145). Rivayete göre İbrahim’in (a.s.) izi, burada mevcut iken insanlar ellerini süre süre bu izin kaybaldığı nakledilmektedir. (Begavi, *Mealim*, 1/163.) Dolayısıyla İbrahim’in dinine uymaktan Hz. Ömer’in çıkardığı sonucu, Peygamber ulaşamamıştır.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/299, (No. 160); 1/363, (No. 250); Buhari, 1/89, (No. 402); 6/ 20, (No. 4483); İbn Hibban, *Sahih*, 15/ 319, (No. 6896); Beyhaki, *Sünenü'l-kübra*, 7/141, (No. 13504); İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-mesir*, 1/109.

⁵⁴ Müslim, *Sahih*, 4/1865, (No. 2399); Taberani, *Mu'cemu'l-evsat*, 6/ 92, (No. 5896); *Mu'cemu's-sağir*, 2/110, (No. 868); Kurtubi, *Ahkam*, 2/112.

⁵⁵ Kurtubi, *Ahkam*, 2/112.

⁵⁶ Kurtubi, *Ahkam*, 2/112.

Ömer'in on bir,⁵⁷ son zamanda yapılan bazı çalışmalarda on iki tane olduğu belirtilmektedir.⁵⁸ Hatta İbn Ömer'den nakledilen "*insanlar bir şey söyler, Hz. Ömer başka bir şey söylerse muhakkak Allah (c.c.) Hz. Ömer'in söylediği şey üzerine ayetini indirirdi.*" rivayete dayanılarak aslında muvafakatın daha çok olduğu zikredilmektedir.⁵⁹ Bu manada rivayetlerdeki "üç" veya "dört" rakamının tahsis olduğu, buradan başka muvafakatın olmadığı sonucuna varılamayacağı beyan edilmektedir.⁶⁰ Bunların karşısında rivayetlerde zikredilenlerin haricinde muvafakatın olamayacağı, zira Hz. Ömer'in bunları Peygamber a.s. öldükten sonra söylediği nakledilmektedir.⁶¹

Bütün bu iddiaların yanında bazı kaynaklarda muvafakat-ı Ömer'in on beş tane olduğu, dokuz tanesinin lafzi, dört tanesinin manevi, iki tanesinin de Tevrat hususunda olduğu nakledilmektedir. Lafzi muvafakatın: 1- Makam-ı İbrahim, 2- Hicab, 3- Bedir esirleri, 4- Müminlerin annelerine uyarı, 5- Abdullah b. Übey'in cenaze namazının kılınmaması hususu 6- Münafıklara istiğfar dilenmemesi, 7- Peygamber hanımlarından uzaklaşınca, Ömer'in "Ya Rasulallah şayet hanımlarını boşadı isen senin yanında Allah, melekler, ben, Ebu Bekir ve müminler var" deyince "وإن تظاهرا عليه" ayetinin indirilmesi. 8- Allah, Mü'minun suresinde "ولقد خلقنا الإنسان من تبارك الله أحسن" ayetine kadar indirdiği zaman Hz. Ömer'in "الخالقين" dediği -bir rivayette de Peygamber'in Hz. Ömer'e Kur'an'ı arttırdığını belirtince, Cibril'in inerek ayetin tamamının bu şekilde olduğunu söylediği ifade edilmektedir-. 9- Hz. Aişe'ye ifk hadisesi yaşandığında Hz. Ömer'in Peygamber'e a.s. "Seni bütün eksikliklerden tenzih ederiz bu çok büyük bir iftiradır" demesi gerektiğini tavsiye etmesi üzerine, Allah'ın söz konusu ayeti indirdiği belirtilmektedir.⁶²

Manevi olanlar: 1- Hz. Ömer, Yahudilerle Cebrail ve Mikail'e düşman olunmaması gerektiği hususunu tartıştığında söz konusu "قل من كان عدواً لجبريل / deki kim Cibril'e düşmansa..." ayetinin indirildiği belirtilmektedir. 2- Hz. Ömer'in içkinin akli ve malı harap ettiğini düşünmesinden dolayı "يسألونك عن الخمر والميسر / Sana

⁵⁷ Ayni, *Umdetü'l-kari*, 4/144; Moğultay b. Kılıç, *Şerhu süneni İbn Mace*, (Suud: Mektebetü Nezzar Mustafa el-Baz, 1999), 1/1663-64.

⁵⁸ Özarslan Zeliha Bengü, "Beşeri İdrak ile Vahyin Buluşma Noktası 'Muvafakat' Fenomeni", *Çukurava Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2006. ss. 9-23; Gökhan Atmaca, "Nüzul Sürecinde bir muhatab olarak Hz. Ömer ve Muvafakatlari", *SÜİFD*, s. 21(2010/1), 43-67. Atmaca bu makalesinde, Cebrail ve Mikail'e dümanlık, Makam-ı İbrahim, Bedir esirlerinin durumu, İfk hadisesine karşı tavır, Hicab, başkalarının yanına girerken izin isteme, Oruç, İçkinin yasaklanması, Peygamberin hanımlarına nasihat, Münafıklara rahmet okuma, Allah ve Rasulünün hükmüne razı olma, insanın yaratılışında kullanılan tazim ifadesi şeklinde on iki madde sıralamaktadır. Atmaca, 45-66.

⁵⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bari*, 1/505; Ayni, *Umde*, 4/144.

⁶⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bari*, 1/505; Ayni, *Umde*, 4/144.

⁶¹ Ayni, *Umde*, 4/144.

⁶² Ahmed b. Muhammed, Kastallani, *İrşadü's-sari li şerhi sahihi'l-buhari*, (Mısır: Matbaatü'l-Kübra, 1323), 7/300-301. Buhari'de geçen rivayette ifk olayı duyulduğunda ensardan birinin "سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا، سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ" şeklinde konuştuğu nakledilmektedir. Buhari, *Sahih*, 9/113, (7370). Taberani de bunun şahitlik yapan Berire'nin kocası Ebu Eyyüb el-Ensari olduğunu nakletmektedir. Taberani, *Mu'cemu'l-kebir*, 23/74, (140).

ıçki ve kumardan soruyorlar..." ayetinin indirildiği, Hz. Ömer'in ayetin daha açık bir şekilde inmesini istediği, bunun üzerine "يا أيها الذين آمنوا لا تقربوا الصلاة وأنتم سكارى / *Ey iman edenler, siz şarhoşken namaza yaklaşmayın...*" ayetinin indirildiği, Hz. Ömer'in daha açık bir hüküm istemesi üzerine de "يا أيها الذين آمنوا إنما الخمر والميسر" / *Ey İman edenler, şüphesiz ki içki ve kumar...*" ayetinin indirildiği, bunun üzerine Hz. Ömer'in "Yeter Ya Rabbi, Yeter Ya Rabbi" dediği ifade edilmektedir. 3- Hz. Ömer'in, istirahat anlarında odaya girenlerin izin istemesi için ayetin indirilmesini istediği, bunun üzerine "يا أيها الذين آمنوا ليستأنكم الذين ملكت أيمانكم" ayetinin indirildiği belirtilmektedir. 4- "ثلة من الأولين وقليل من الآخرين" ayeti indirilince, Hz. Ömer'in ağlayıp sonrakilerden çok, biz peygambere iman ettik ve onu tasdik ettik, bizden kurtulan az deyince "ثلة من الأولين وثلة من الآخرين" ayetinin indirildiği nakledilmektedir.⁶³

Muvafakat-ı Ömer'le ilgili iddia edilen "lafzi muvafakat"ın Kur'an'ın i'caz'ına dair yapılan "tehaddi" açısından da incelenmesi gerektiğini düşünüyöruz. Zira hem benzerinin getirilmesi mümkün görülmezken hem mana hem de lafız olarak Hz. Ömer'in sözünün ayet olarak inmesi, bu "tehaddi" meselesi ile tezatlık arz etmektedir. Dolayısıyla konunun bu yaklaşıma göre de detaylı bir şekilde irdelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bu konuya temas etmemiz çalışmamızın hacmini arttıracakđı için burada sadece dikkat çekmekle iktifa ediyoruz.

Biz bu çalışmamızda sadece Hz. Ömer'in, nassı Peygamber'den a.s. daha doğru anladığına delalet eden rivayetler üzerinde durmak istiyoruz.

A- Peygamber'in Abdullah b. Selül için İstiğfar isteği

Görebildiğimiz kadarı ile Peygamberin Tevbe suresi 80. ayetine dayanarak, münafıklar için istiğfar dilemeyi tercih edip Hz. Ömer'in bunu tasvip etmediği ifade edilen rivayette, Hz. Ömer'in ayeti doğru anlayıp Peygamber'in eksik veya yanlış anlaması söz konudur. Tespitlerimize göre kaynaklardan bazıları, bu durumu eleştirirken, geneli muvafakata dikkat çekmekle birlikte Peygamber'in fiilini uygun bir hale getirmek için olayı te'vil etmeye gayret etmektedirler.

Allah, münafıkların bağışlanması ile ilgili Tevbe suresi 80. ayette Peygamber'e a.s. "اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا اسْتَغْفِرُ الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ / *Onlar için bağışlanma dilesen de dilemesen de hatta yetmiş defa da istiğfar etsen Allah onları Allah ve Rasulünü inkar etmelerinden dolayı asla bağışlamayacaktır. Allah fasık bir topluma hidayet etmez.*" şeklinde bir uyarı yapmaktadır. Tefsirlerde söz konusu ayetle ilgili şöyle bazı sebebi nüzul bilgileri nakledilmektedir.

Rivayete göre münafıkların, "Ey Allah'ın Rasulü, bizim için istiğfar dile" şeklinde istekte bulunmaları üzerine Peygamber a.s., onlara istiğfar dileyeceğini

⁶³ Kastallani, *İrşad*, 7/301.

haber verip istiğfar diler, söz konusu ayet inince de bu işten vazgeçer.⁶⁴ Bir diğer rivayete göre ise Abdullah b. Übey öldüğünde, Rasulü Allah onun cenazesi için ayağa kalkar ve ashabı çağırır, Hz. Ömer, buna karşı çıkınca, Allah Rasulü a.s. Hz. Ömer'e "benden uzaklaş, ben bu konuda "اَسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً" şeklinde serbest bırakıldım. Şayet yetmişten fazla istiğfar dilediğimde bağışlanacağımlı bilsem, daha fazla istiğfar dilerdim" der.⁶⁵ Ancak cenaze namazını kıldıktan çok kısa bir süre sonra Tevbe suresinin 84. ayeti iner.⁶⁶ Bu iki rivayetin haricinde Hz. Ömer'in, Abdullah b. Übey'in cenazesine yöneldiğinde Peygamber'in elbisesini tutup ona (a.s.) "Allah, bunu sana emretmedi veya Allah, bunu sana nehyetti Allah, "اَسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ" buyurdu" dediğini, bunun üzerine Rasulü Allah'ın da "Rabbim beni muhayyer kıldı da bana 'اَسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ' buyurdu" dediği nakledilmektedir.⁶⁷

Tefsirlerde ayetin iki şekilde anlaşılacağı ifade edilmektedir. Birinci yaklaşıma göre lafız, emir ifade etmesine rağmen, şart manasına gelebileceği beyan edilmektedir. Bu durumda ayetin anlamı "onlar için istiğfar dilesen de istiğfar dilemesen de Allah onları asla bağışlamayacak" şeklinde olacağı ifade edilirken, "فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ" şeklinde Tevbe suresi 53. ayette de benzer bir durumun olduğu açıklanmaktadır. Diğer yaklaşıma göre ise lafzın tahyir manasına geldiği belirtilmektedir. Bu durumda da ayetin, "dilersen istiğfar dile, dilersen dileme. Sen yetmiş defa istiğfar dilesen de Allah onu bağışlamayacak" şeklinde olacağı beyan edilmektedir.⁶⁸

İmam Maturidi, söz konusu bu rivayeti, amme-i ehli te'vil ibaresi ile naklederken, Hz. Ömer'in "Allah sana bunu emretmedi, o, 'اَسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ' buyurdu" şeklindeki haberi, "Allah sana bunu mu emretti?" şeklinde soru kipiyle nakletmektedir.⁶⁹ Hatta bazı rivayetlerde Hz. Ömer'in Allah Resulüne "Abdullah b. Übey'e istiğfar dileme, çünkü Allah, bu hususta seni nehyetti" dediği, Peygamber'in de "ben, yetmiş değil, seksen defa istiğfar dilediğim"

⁶⁴ Razi, *Mefatih*, 16/111.

⁶⁵ İbn Ebi Hatim, *Tefsiru'l-Kurani'l-azim*, (Suud: Mektebetü Nezzar Mustafa el-Baz, 1419), 6/1853; Sa'lebi, *Keşf*, 5/79; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/170.

⁶⁶ Begavi, *Mealim*, 2/376; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/170. Rivayet o ki Peygamber'in Abdullah b. Ubey'in gömleğiyle kefenleyip kabrine koyduğu, bundan sora "وَلَا تَصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ" şeklindeki Tevbe suresi 80. ayetin indirildiği ve bundan sonra da hiçbir münafığın cenaze namazını kılmadığı nakledilmektedir. Sa'lebi, *Keşf*, 5/79.

⁶⁷ İbn Ebi Hatim, *Tefsir*, 6/1853-1854; Zemahşeri, *Keşşaf*, 2/298; İbn Atıyye, *Muharrerü'l-veciz*, 3/64; İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-mesir*, 2/286; Kurtubi, *Ahkam*, 8/218; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/169. bu durumda ayette ifade edilen yetmiş sayısının kesret değil aded bildirdiği iddia edilmektedir. (Vahidi, *el-Basit*, 10/574) Ayrıca rivayette ifade edilen Peygamberin elbisesinden tutup çekenin Cebrail olduğu ve bu münafığın cenazesinin kılınmaması gerektiğini salık verdiği nakledilmektedir. Zemahşeri, *Keşşaf*, 2/298; Kurtubi, *Ahkam*, 8/218; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/171.

⁶⁸ İbn Atıyye, *Muharrerü'l-veciz*, 3/64; Kurtubi, *Ahkam*, 8/220; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/166.

⁶⁹ Maturidi, *Te'vilat*, 5/436.

buyurduğu, bunun üzerine de “سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ” ayetinin indirildiği nakledilmektedir.⁷⁰

İmam Maturidi, yukarıdaki rivayeti verdikten sonra söz konusu ayetten, Hz. Muhammed’in a.s. tahyiri çıkarmasına karşı, Hz. Ömer’in itiraz ederek, onu a.s. bu amelinden menetmesinin uzak bir ihtimal olduğunu açıklamaktadır. Aynı şekilde o, bu metinden Peygamber’in a.s. tahyiri veya tahdidi çıkarmasının veya Tevbe suresindeki ayetin Münafıkun süresindeki ayetle neshedilmesinin, ayetlerde vaid söz konusu olmasından ve vaid konularında da neshin caiz olmamasından dolayı muhal olduğunu iddia etmektedir.⁷¹

Görebildiğimiz kadarı ile söz konusu rivayetleri makulleştirmeye çalışan müfessirler vardır. Mesela Zemahşeri, bir tarafta ayette münafıkların bağışlanmayacağına açık olduğu için Peygamber’in a.s. böyle bir şeyden habersiz olamayacağını ifade ederken, diğer tarafta söz konusu rivayeti kabul ederek, te’vil etmeye çalışmakta ve Resulullah’ın a.s buradaki duasının, İbrahim’in (a.s.) “ومن رحيم عصاتي فإنيك غفور رحيم / Kim bana isyan ederse şüphesiz ki sen çok bağışlayan çok merhamet edensin” şeklinde yaptığı duaya benzediğini zikretmektedir. Aynı zamanda Hz. Muhammed’in (a.s.) insanlara çok şefkatli ve merhametli olmasından dolayı, söz konusu duayı yaptığını söylemektedir.⁷²

Peygamber’in (a.s.) duasını, “hitap deliliyle” açıklamaya çalışanların olduğu da nakledilmektedir. Yani “umumi bir lafzın, belirli bir sayı ile tahsis edilmesi, diğer durumlarda hükmün farklı olabileceği” kuralına göre Hz. Peygamber’in, “ben yetmişden fazla istiğfarda bulunacağım” dediği nakledilmektedir. Lakin bu yaklaşımın ayet bütünlüğü açısından uygun olmadığı, ayette Allah’ın onları asla

⁷⁰ Taberi, *Camiu'l-beyan*, 14/395; 23/400; Maturidi, 5/436. Taberi, Tevbe suresinde naklettiği haberi, Münafıkun suresinde de naklederken, İmam Maturidi, Münafıkun suresi 5-6. ayetlerin tefsirinde, bu olaya hiç atıf yapmadan tefsir etmektedir. Bunun karşısında Taberi, Münafıkun suresinin baştan sona kadar “لَنْ يُخْرِجَنَّ الْأَعْرَضُ مِنْهَا الْأَذْنَ /رجعنا إلى المدينة ليخرجن الأعرض منها الأذن/Medine’ye döndüğümüzde güçlülerimiz zayıfları çıkaracaktır.” diyen Abdullah b. Übey hakkında indirildiğini nakletmektedir. Bu durumda İbn Übey’in bu sözü, Beni Mustalik Gazvesi dönüşünde söylediği sabit olduğuna göre Münafıkun suresinin Tevbe suresinden sonra indirilmesi tarihen mümkün gözükmemektedir. Lakin Taberi, rivayetleri nakledip konuyu kapatmaktadır. Razi ise söz konusu ayetin tefsirinde dört farklı sebebi nüzul zikretmektedir. Katade’den yukarıda Maturidi’nin zikrettiği sebebi nüzülü verirken, Kelbi’den Münafıklarla ilgili ayetler indiği zaman, kabilelerinden müminlerin, münafıklara gelerek yaptıkları işlerin kötülüğünden bahsedip Peygamberin yanlarına gidip bağışlanma dilemelerini teklif ettiklerini, münafıkların bunu kabul etmemeleri üzerine de Münafıkun suresindeki ayetlerin indirildiğini nakletmektedir. İbn Abbas’tan gelen diğer rivayette Uhud dönüşü Müslümanları inciten Abdullah b. Übeyy’den, oğlunun istiğfar talep etmesini istediği, babasının bundan kaçınması üzerine söz konusu ayetin indirildiğini söylemektedir. Son olarak da -ki Razi, bu rivayeti ekser müfessirin naklettiği şekilde aktarmaktadır- “لَنْ يُخْرِجَنَّ الْأَعْرَضُ مِنْهَا الْأَذْنَ” “لَنْ يُخْرِجَنَّ الْأَعْرَضُ مِنْهَا الْأَذْنَ” diyen münafıklardan istiğfar dilemelerine karşı alay etmeleri üzerine, Peygamber’in istiğfarının fayda vermeyeceğini bildiren ayetin indirildiğini nakletmektedir. Razi, *Mefatih*, 30/547.

⁷¹ Maturidi, *Te’vilat*, 5/436. Bunun karşısında kimisi de Tevbe suresindeki ayetin Münafıkun suresindeki ayetle neshedildiğini iddia etmektedir. Vahidi, *Basit*, 10/574; İbn Atıyye, *Muharrerü'l-veciz*, 3/64.

⁷² Zemahşeri, *Keşşaf*, 2/296.

bağışlamayacağını söylediği belirtilerek, bu görüş eleştirilmektedir.⁷³ Kurtubi, meseleye farklı bir açıdan bakarak, Hz. Ömer'in konuya dair daha önceden bir nehiy olmamasına rağmen, Hz. Muhammed'i (a.s.) "Allah'ın üzerlerine namaz kılmayı yasakladığı kimselerin namazını mı kılacaksın" şeklinde uyarmasını, onun "مُحَدَّثُونَ"⁷⁴ ve ilhama sahip olmasına bağlamaktadır.⁷⁵ Bunların yanında Hz. Ömer'in "مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ / Peygamberin ve iman edenlerin, müşrikler için istiğfarda bulunmaları uygun değildir..." ayetine dayanarak da söz konusu uyarıyı yapmış olabileceği iddia edilmektedir.⁷⁶ Rivayeti kabul edip ayetle uzlaştırmaya çalışanlardan bir diğer müfessir de İbn Aşur'dur. O, münafıklar hakkında istiğfar dilenmesi ile dilenmemesi arasında bir fark olmadığını ifade eden Münafıkun suresi indirildiği zaman, Peygamber'in ayeti, te'kit edilmeyen bir istiğfar şeklinde yorumladığını belirtmektedir. Peygamber'in insanlara olan rahmetinden, onların hidayete erme konusundaki hırsından ve onların iman etmemelerine üzülmelerinden dolayı Allah'ın, onları hidayete erdirip gazabından kurtarması ümidiyle, zayıf ve isteksiz bir şekilde değil de tekrar tekrar, canı gönülden ve azimle istiğfar dilediğini iddia etmektedir.⁷⁷ Ayrıca o, Peygamber'in münafıkların insanlar arasındaki zahiri hükmüne göre hareket ettiğini, Kur'an'da müşrikler hakkındaki istiğfar ile münafıklar hakkındaki istiğfar arasında farklı bir durum sergilendiğini, mesela Kur'an'da müşriklerin küfrünün zahir olmasından dolayı, onlar için istiğfarla ilgili nehyin "مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ / Peygamber ve iman edenlerin müşrikler için bağışlanma dilemesi uygun değildir" şeklinde sarahaten ifade edilmesine rağmen, münafıkların durumlarının gizli olmasından dolayı, onlar için istiğfarla ilgili nehyin, münafıkların ve Peygamber'in bileceği bir metotla ifade edildiğini söylemektedir.⁷⁸ Bu sebepten dolayı da şeriatın gizli kalmasını dilediği bir durumun ilan olmaması için Peygamber'in de istiğfar isteyen münafıklar için bağışlanma dilediğini beyan etmektedir.⁷⁹ Aynı şekilde Peygamber'in Abdullah b. Übey'in

⁷³ İbn Atıyye, *Muharrerü'l-veciz*, 3/64; Razi, *Mefatih*, 16/112; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/166.

⁷⁴ Nevevi, *Şerh*, 15/166. Rivayet şu şekildedir. " قَدْ كَانَ يَكُونُ فِي الْأُمَّةِ مُحَدَّثُونَ فَإِنْ يَكُنْ فِي أُمَّتِي مِنْهُمْ أَحَدٌ فَإِنَّ عَمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ " Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, 40/329, (No. 24285); Buhari, *Sahih*, 4/174, (No. 3469); Müslim, *Sahih*, 4/1864, (No. 2398); İbn Hibban, *Sahih*, 15/317, (No. 6894); Beyhaki, *Şuabü'l-ıman*, 4/1864, (No. 2398).

⁷⁵ Kurtubi, *Ahkam*, 8/219.

⁷⁶ Kurtubi, *Ahkam*, 8/219. Kurtubi, bu ayetin Ebu Talib'in ölüm zamanında indirildiğini iddia ederek, Hz. Ömer'in bu ayetten kafir olarak ölen birinin ardından istiğfar dilenemeyeceğini anladığını, lakin bu ayetin Peygamberin tahyir ifade ettiğini söylediği Tevbe suresi 80. ayetten de önce indirildiğini, burada da bir müşkilin olduğunu beyan ederek, söz konusu problemi halletmek için şu açıklamayı yapmaktadır. Peygamber'in amcası için yaptığı istiğfardaki amacın, icabet edilmesini bekleyerek amcasının bağışlanmasını umma iken, -ki bu istiğfarın Peygamber'in annesi için izin isteyip, istiğfara izin verilmeyen istiğfar şekli olduğu da açıklanmaktadır- tahyir ifade edilen istiğfarın, münafıklara faydası dokunmayan, sadece lisani bir istiğfar olup, maksadının da ölü için değil, yaşayan kimselerin kalplerini kırmamak adına yaptığını beyan etmektedir. Kurtubi, *Ahkam*, 8/220.

⁷⁷ İbn Aşur, *Tahrir*, 10/277.

⁷⁸ İbn Aşur, *Tahrir*, 10/279.

⁷⁹ İbn Aşur, *Tahrir*, 10/279. Oysa istiğfar dileyen münafıkların, Nisa suresi 64. ayette bağışlanacağı ifade edilmesine rağmen İbn Aşur, münafıkların böyle bir istekten kaçındıkları için bağışlanmaktan mahrum kaldıklarını ifade etmektedir. İbn Aşur, *Tahrir*, 5/110. Aynı şekilde o, her ne kadar münafıkların "durumları gizli" şeklinde ifade etse de Peygamber ölünce Medine'de münafıklardan kalanların

zahirde İslam sözünü söylemesinden dolayı cenaze namazının kılındığı açıklanmaktadır.⁸⁰

Konunun te'viline dair son olarak İmam Maturidi'ye değinmek istiyoruz. İmam Maturidi, bu ayetle Peygamber'in münafıklar hususunda yaptığı istiğfarın aslında kabul edilmeyen bir dua türünden olmadığını, lakin münafıkların Allah ve Rasulünü inkar ettiklerinden dolayı, Allah'ın onları asla bağışlamayacağını ifade ettiğini, bu şekilde de hem Peygamber'in mazur görüldüğünü hem de münafıklar için istiğfar dilemekten nehyedildiğini ileri sürmektedir. Yani İmam Maturidi, durumun " مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ " ayetindeki gibi olduğunu beyan ederek, Peygamber'in münafıkların şirkini ve küfrünü öğrenmeden önce istiğfarda bulunduğunu, onların durumunu öğrenince de istiğfar dilemekten nehyedildiğini, bu nehyin de ancak Allah Rasulünün, onların durumlarına vakıf olduktan sonra gerçekleştiğini, bundan önceki duasının da mazur görüldüğünü ifade etmektedir.⁸¹

İmam Maturidi'nin, durumu kurtarma adına yaptığı bu yorumda ayetlerin ve olayların kronolojisine dikkat etmediğini düşünüyoruz. Malum olduğu üzere Tevbe suresi 9. yılda indirilmiştir. Abdullah b. Übeyy'in de 9. yılda öldüğü nakledilmektedir.⁸² Bu durumda münafıklarla ilgili ayetlerin neredeyse tamamı bundan önce indirilmiş gibi durmaktadır. Hatta Münafıkun suresinin 5. yılda indirildiği kabul edildiği takdirde zaten münafıkların bağışlanmayacağı malum olan bir durum olması gerekmektedir. Haddi zatında ayetten Hz. Muhammed'in (a.s.) tahyiri, Hz. Ömer'in ise menedilmeyi çıkarması muhal görülmesine rağmen, sanki Peygamber'in kesinlikle münafıklar için istiğfar dilemiş gibi rivayeti kurtarma adına zorlama te'vile gidilmesinin ancak rivayet kültürünün Kur'an yorumuna galip gelmesi şeklinde açıklanabileceğini düşünmekteyiz.

Söz konusu müfessirlerin, ayetin devamında "فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ" şeklinde "onların asla bağışlanmayacağına" hükmedilmemiş gibi açıklama yapmaları, gerçekten çok dikkat çekici bir durumdur. Ayıca yine ayette onların bağışlanmama sebebi " نَلَيْكَ بِأَنَّهُمْ " *bunun sebebi onlar Allah ve Rasulünü inlar etmelerinden dolayıdır. Allah fasıklara hidayet etmez* şeklinde sarahaten ifade edilmemiş gibi müfessirlerin yorumlarını anlamakta gerçekten çok zorlanmaktayız. Sanki müfessirler, rivayeti temel alıp ayeti ona uydurmaya çalışmaktadırlar. Oysa ayet, her ne olursa olsun münafıkların bağışlanmayacağını, açıkça ilan etmektedir.

olduğunu ve Ömer'in hilafeti zamanında onları göz hapsinde tuttuğunu nakletmektedir. İbn Aşur, *Tahrir*, 10/253

⁸⁰ Kurtubi, *Ahkam*, 8/219. Peygamber'in Abdullah b. Ubeyy'in cenaze namazını kılıp kılmadığı da ihtilafı bir konudur. Bazı rivayetlerde Peygamber'in münafığın namazını kıldırıktan kısa bir süre sonra yasağın indirildiğini ifade ederlerken, bazı rivayetlerde ise Peygamber kıldırıma niyetlendiğinde, engellendiği belirtilmektedir. Kurtubi, *Ahkam*, 8/218-219.

⁸¹ Maturidi, *Te'vilat*, 5/436.

⁸² Talat Koçyiğit, "Abdullah b. Übey b. Selûl", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-ubey-b-selul> (27.02.2021).

Peygamber'in yanına geldiğinde Allah Rasulü ve Hz. Ebu Bekir'in ağladığını görüp, sebebini sorduğu, Rasulüllah'ın da esir edinmelerinden dolayı azabın çok yaklaştığını beyan ettiği ve azabın inmesi durumunda Hz. Ömer'den -bir başka rivayette Sa'd b. Muaz'dan- başkasının kurtulmayacağını söylediği nakledilmektedir.⁹¹

Konunun detaylarına girildiğinde esir alınması konusunda Peygamber'in, Sa'd b Mu'az'ın yüzündeki hoşnutsuzluğu görünce, bunun sebebini sorduğu, Sa'd'ın da Bedir'in, müşriklerle yapılan ilk savaş olmasından dolayı onların esir alınmaması gerektiğini düşündüğünü söylediği nakledilmektedir.⁹²

Bu nakillerden hareketle bazı sahabenin, esir alınma taraftarı değilken, bazılarının da esir alınmasını istedikleri anlaşılmaktadır. Bu durumda muvafakat sadece Hz. Ömer'in değil, bazı ashabın olmaktadır. Lakin kaynaklarda bu, muvafakat-ı Ömer olarak zikredilmektedir.

Burada Razi'de gördüğümüz ve meselenin merkezini ifade ettiğini düşündüğümüz "Peygamber'in ismeti" bağlamında konunun tartışılması gerektiğini uygun gördük. Zira ortada farklı yaklaşımlar var ve bu farklı düşüncelerin arasında delillerin tutarlılığı veya tutarsızlığı daha net görülmektedir.

Razi, Peygamberlerin günah işleyebileceğini iddia edenlerin bu ayete sarılarak düşüncelerini ispat etmeye çalıştıklarını ifade ederek, onların delillerini şöylece maddelemektedir.

1- "مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى" ayetinde Hz. Muhammed'in esir almasının yasaklanmasına rağmen Peygamber'in esir aldığı, bu sebeple de Allah Rasulü'nün günah işlediği anlaşılmaktadır.

2- Allah, surenin başında "فَأَضْرِبُوا فُوقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ" **vurun onların boyunlarını ve kesin onların bütün parmaklarını**" şeklinde müşriklerin esir alınmaması gerektiğini açıklanmasına karşın Rasulüllah, bu ayete rağmen esir almıştır bu da açık bir ma'siyettir.

3- Peygamberin esir almasının ma'siyet olmasına "ثَرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْأَخْرَجَةَ" **siz dünya metaini istiyordunuz Allah ise ahireti**" ayeti ile "لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا" **Şayet Allah'tan geçen bir yazgı olmasaydı aldığımız fidyeden dolayı büyü bir azaba çarptırılırdınız**" ayetleri de delildir.

4- Esir almanın günah olduğunu kanıtlayan diğer bir delil de Hz. Muhammed'in esir alınmasından dolayı ağlaması ve "إِنَّ الْعَذَابَ قَرِيبٌ نَزُولُهُ وَلَوْ نَزَلَ لَمَا تَجَا مِنْهُ إِلَّا عَمْرٌ" **nerdeyse**

⁹¹ Taberi, *Camiu'l-beyan*, 14/62; Maturidi, *Te'vilat*, 5/257; Semarkandi, *Bahru'l-ulum*, 2/31; Begavi, *Mealim*, 2/309; Vahidi, *el-Basit*, 10/259; Razi, *Mefatih*, 15/508. Kurtubi, Bedir savaşı ve sonuçlarının çok önemli ve ilkleri barındırmasından dolayı sonuçların hükmüne dair vahyin beklenilmesi gerektiğini lakin acele olarak hüküm verildiğinden dolayı itaba maruz kalındığını nakletmektedir. Kurtubi, *Ahkam*, 8/48.

⁹² İbn Atıyye, *Muharrerü'l-veciz*, 2/552; Kurtubi, *Ahkam*, 8/47.

azap inecekti. Şayet azap inmiş olsaydı Ömer'in dışında kimse kurtulamazdı' şeklindeki sözüdür.⁹³

Bu iddiaların karşısında Razi, Allah Rasulü'nün, esir almasının ma'siyet olduğunu ispat için ileri sürülen yukarıdaki delilleri te'vil etmeye çalışmaktadır. Şöyle ki o, "مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسْرَى حَتَّى يُثَخَّنَ فِي الْأَرْضِ" ayetinin, iddia sahiplerinin aksine, esir almanın meşruluğuna delalet ettiğini, sadece burada "الإِثْخَانِ فِي الْأَرْضِ" şartının olduğunu belirtilmektedir. Ayette ifade edilen "الإِثْخَانِ" kelimesinin de bütün müşriklerin öldürülmesi değil, ölüm ve şiddetli korku manasına geldiğini, Bedir'de ayette ifade edildiği gibi birçok müşriğin öldürüldüğünü savunmaktadır. Dolayısıyla Peygamberin birçok müşriği öldürdükten sonra esir aldığını, ayetin de buna açık bir şekilde işaret ettiğini beyan etmektedir. Ayrıca o, "حَتَّى إِذَا أَنْخَنْتُمُوهُمْ فَسُدُّوا" "الْوَثَاقِ فِيمَا مَنَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً" şeklindeki Muhammed suresi 4. ayetin de bu düşüncüyü kuvvetlendirdiğini söylemektedir.⁹⁴

Tefsirlerde "حَتَّى يُثَخَّنَ فِي الْأَرْضِ" ibaresine çeşitli şekilde mana verildiği görülmektedir. Buna göre ibare, galip gelme veya Müslümanların izzetleneyeceği, müşriklerin zillet içinde kalacağı, çok ölüm, şiddet ve kuvvet,⁹⁵ yeryüzünün çoğuna hakim olma, kahretme, düşmanlarını öldürmede mübalağa ifade etme manasına geldiği ifade edilmektedir. Ayrıca "الإِثْخَانِ"nın bir şeyin kuvvetlenmesi, artması anlamına geldiği, bu mana da hastalığın ağırlaştığını ifade etmek için "قَدْ أَثَخَنَهُ الْمَرَضُ" dendiği belirtilmektedir.⁹⁶

Bu manalar çerçevesinde ayetin, esir almaya cevaz verdiğini kendine göre ispatlayan Razi, bu durumda caiz olan bir şeyin yapılmasının azarlanma sebebinin ifade etmeye çalışmaktadır. Ona göre "الإِثْخَانِ فِي الْأَرْضِ" belirlenmiş bir durum değil, kafirlerin kalbinde korku meydana getirecek ölümlerin gerçekleşmesi ve müminlerle savaşıma cesaretlerinin kırılmasıdır. Razi, bu sınırın da ancak içtihatla gerçekleşeceğini belirterek, Allah Rasulü'nün savaşta bu seviyeye geldiği zannı galibiyle hareket ettiğini esir almanın, hakkında nas olmayan bir konuda içtihat hatası olduğunu, bunun da "ebrarın hasenatı, mukarrebinin seyyiatı" kabilinden kabul edileceğini, dolayısıyla da burada mutlak anlamda bir ma'siyet ve günahın olmadığını iddia etmektedir.⁹⁷

⁹³ Razi, *Mefatih*, 15/508-509.

⁹⁴ Razi, *Mefatih*, 15/509.

⁹⁵ Maverdi, *Nüket*, 2/332; Kurtubi, *Ahkam*, 8/46.

⁹⁶ Vahidi, *el-Basit*, 10/255-256; Zemahşeri, *Keşşaf*, 2/235; Kurtubi, *Ahkam*, 8/48.

⁹⁷ Razi, *Mefatih*, 15/509. Burada tartışmanın odak noktasında sanki ayet inmiş de Peygamber, inen o ayeti te'vil etmeye çalışmaktadır. Bilindiği gibi ayet, esir alındıktan sonra indirilmiştir. Bu durumda "الإِثْخَانِ فِي الْأَرْضِ" ifadesinin konu açısından pek de bir önemi olmamaktadır. Zira bu ayet, yapılan işin yanlışlığını düzeltme veya ifade etmek için indirilmiştir. Bu durumda Peygamberin Razi'nin iddia ettiği gibi bir nassa binaen içtihat etmiş ve onda yanlışlığı değil, bu ayet, bir diğer tartışma konusunu da ihtiva etmektedir. Yani Peygamberin hareketlerinin vahiy olduğu iddiası, bu ayet üzerinden de düşünülmesi gereken bir diğer konudur. Peygamberin hareketleri Cebrail tarafından yönetiliyorsa, burada "hakkında

Razi, Peygamberin hata yaptığını iddia edenlerin, delil olarak ileri sürdükleri “فَأَضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ” ayetinin muhatabının Peygamber değil, ashap olduğunu iddia etmektedir. Zira o, Peygamber'in fiili olarak savaşmakla emrolunmadığını belirtmektedir. Bu durumda ibarenin muhatabının ashap olmasından dolayı, söz konusu günahı da sahabenin yaptığı neticesine varmaktadır. Hatta o, suçu tamamen ashaba yıkmak için sahabenin savaşta birçok müşrik öldürdüklerini, kalanların kaçması üzerine ashabin onları takip etiklerini ve Allah Rasulün'den uzaklaştıklarını, bu esnada da esir alıp Peygamber'e getirdiklerini ifade ederek, Hz. Muhammed'in bu konuda ne bir emri ne de olaydan haberinin olduğunu ileri sürmektedir. Sonuçta da suçun failinin ashap olduğunu söylemektedir.

Razi, esirlerin Peygamber'e a.s. getirilince neden öldürmediği sorulduğu takdirde de “söz konusu boynun vurulması” emrinin savaş anında gerçekleşeceği, barış zamanında başka bir hükmün uygulanacağı şeklinde cevap verileceğini iddia etmektedir. Zira Allah Rasulünün, esirler hakkında ashabi ile istişare etmesini buna delil olarak zikretmektedir. Çünkü ona göre Allah'ın emrinin istişareye açılması muhal bir durumdur.⁹⁸ Lakin bunu iddia eden Razi, esirler alındıktan belli bir süre sonra Nadr b. Haris ve Ukbe b. Muayt'ın öldürmesi konusuna burada hiç değinmemektedir.

Razi, var gibi görülen suçu sahabeye yıkmak adına yaptığı çabada diğer bazı müfessirlerin de itabın muhatabının sahabe olduğunu göstermek için kullandıkları “تَثْرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ” ayetini daha farklı bir açıdan değerlendirmektedir. Muhatabın Peygamber değil de sahabe olduğunu ileri sürenler, ayette “تَثْرِيدُونَ” şeklinde gelen siğanın muhatap olmasına vurgu yaparlarken,⁹⁹ Razi, Hz. Ebu Bekir'in teklifinin dünya metası için değil, tedbir amaçlı ve Müslümanların lehine bir teklif olmasından dolayı, ayetin hitabına girmediğini, ayette ifade edilen itabın, ashap arasında sadece dünya metasını isteyenleri kapsadığını ifade etmektedir. Aynı şekilde Allah Rasulü'nün “azabın indirilmesi endişesinden dolayı ağlamasını” da o, Peygamber'in bazı sahabilerin üzerine azabın indirilme korkusundan dolayı ağladığını iddia etmektedir.¹⁰⁰ Lakin verdiği rivayette Hz. Ömer veya Sa'd b. Muaz'ın dışında herkesin başına geleceğini söylemesi konusuna hiç değinmemektedir. Ayrıca Razi'nin anladığı söz konusu yaklaşımı, Hz. Ebu Bekir'in fark etmediğini söyleyebiliriz. Zira rivayette onun da bu ikazdan dolayı ağladığı ifade edilmektedir.

Sonuçta Razi, söz konusu ayette muhatap Peygamber olması durumunda konuyu “ebrarın hasenatı, mukarrebinin seyyiatı” kabilinden değerlendirirken veya

nas olmayan bir konuda, Cebrail neden itap edecek bir neticeye sebebiyet vermiştir” konusu da üzerinde durulmaya değer bir problemidir. Ayrıca hakkında nas olmayan bir konuda Peygamber uygulaması itaba sebebiyet verir mi? sorusu da cevaplanması gereken bir husustur. Bu soru(n)lar bir başka çalışma konusu olduğu ve burada işlenmesi durumunda çalışmanın hacmini kitap seviyesine getireceği için söz konusu problemlere atf yapmakla iktifa ediyoruz.

⁹⁸ Razi, *Mefatih*, 15/510.

⁹⁹ İbn Atıyye, *Muharrerü'l-veciz*, 2/552; Kurtubi, *Ahkam*, 8/45-46.

¹⁰⁰ Razi, *Mefatih*, 15/510.

“hakkında nas olmayan bir konuda içtihat hatası” olarak kabul ederken, söz konusu sahabe olunca işi, hemen günaha döndürmektedir. Ayrıca “boyunlarını vurunuz” ayetinin ashapla ilgili olup Peygamberle ilgili olmaması da açıklanmaya muhtaç bir durum olarak karşımızda durmaktadır. Mesela İmam Maturidi, Peygamberin şiddetli bir şekilde ikaz edilmesinin sebebini, Allah’ın müşriklerin boyunlarının vurulması gerektiğini “*فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ*” *vurun onların boyunlarını ve kesin onların bütün parmaklarını*” şeklinde emrettiği ayete dayandırmaktadır.¹⁰¹

Esirler konusunda belki de en önemli nokta “*لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَذْنُتُمْ عَذَابٌ*” *Allah’tan daha önce geçen bir yazgı olmasaydı, aldığımız fidyeden dolayı size büyük bir azap dokunurdu*” şeklinde Enfal suresi 68. ayette geçen “*لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ*” *Allah’tan daha önceden geçen bir yazgı olmasaydı*” ibaresine yüklenen anlamdır.

Müfessirler, söz konusu ibareye 1- Levh-i mahfuzda Bedir ehli için ganimeti helal kılan hüküm olmasaydı... 2- Bir kavme sakınacakları şeyler kendilerine açıklanmadan Allah bir kavmi saptırmaz. Diğer bir ifade ile Allah cehaletle yapılan fiilleri muaheze etmez...¹⁰² 3- Dinine yardım edip Allah’ın Rasulüyle beraber mücadele eden Bedir ehline Allah azap etmez... 4- Kur’an’da “Allah’a tevbe edenlerin küçük günahları bağışlanır” hükmü olmasaydı...¹⁰³ manalarını vermektedirler. İmam Maturidi, burada “*لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ*” ibaresinin “*كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ*” şeklinde beşinci ayete mulhik olduğunu yani, Allah iki taifeden birini va’detmemiş olsaydı şehirden çıkarken ve daha sonraki kervanı karşılamak mı yoksa orduyla çarpışmak mı konusundaki mücadelenizden dolayı azap ederdi, şeklinde anlaşılabilceğini de nakletmektedir.¹⁰⁴ Son olarak da

¹⁰¹ Maturidi, *Te’vilat*, 5/257. Bunun yanında Kurtubi, bu tercihin Cebrail’in gelip söylediği naklettikten sonra hem Cebrail’in gelip insanların tercihlerini yapmalarını tavsiye ettiği hem de tercih yapanların itaba maruz kalmasının sebebine dair şöyle izahat yapmaktadır. Kurtubi, ayetteki tevbihin insanların fidye almaya hırslı davranmasından dolayı geldiğini tahyirin bundan sonra indirildiğini beyan etmektedir. Kurtubi, Nadr b. Haris ile Ukbe b. Muayt’ın öldürülmesinden sonra Allah’ın fidye veya öldürülme hususunda serbest bıraktığı Peygamberin de bundan sonra konuyu istişare ettiğini Ebu Bekir ve Ömer’in söz konusu sözlerinin bu tahyirden sonra olduğunu savunmaktadır. Kurtubi, *Ahkam*, 8/49.

¹⁰² Bu görüş sahipleri “*كتاب سبق*”nın, “*وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ*” şeklindeki Tevbe suresi 115. Ayeti olduğunu ileri sürmektedirler. Taberi, *Camiu’l-beyan*, 14/70; Vahidi, *el-Basit*, 10/258. Bunlarla birlikte “*لَوْلَا كِتَابٌ*” ibaresinin “*بِجَهَالَةٍ*” ayetinde açıklanan merhamet olduğu belirtilmektedir. Vahidi, *el-Basit*, 10/259.

¹⁰³ Taberi, *Camiu’l-beyan*, 14/65; Maturidi, *Te’vilat*, 5/259; Maverdi, *Nüket*, 2/333; Vahidi, *Basit*, 10/258; Begavi, *Mealim*, 2/320; Kurtubi, *Ahkam*, 8/50. Müfessirler, Allah’ın bu ümmete ganimeti helal kıldığını, onların emredilmeden önce esirleri aldığını bunun üzerine Allah’ın itap ettiğini sonra da helal kıldığını yani levh-i mahfuzda Muhammed ümmetine esirler ve ganimet helal kıldığını yazılmış olmasaydı bu ümmete Bedir esirlerinden dolayı azap edilirdi denildiği nakletmektedir. Taberi, *Camiu’l-beyan*, 14/65; Vahidi, *Basit*, 10/258

¹⁰⁴ Maturidi, *Te’vilat*, 5/258.

“أُولَآ كِتَابٍ مِّنَ اللّٰهِ سَبَقَ” ibaresinde ifade edilen önceki kitabın/yazgının Muhammed suresinin 4. ayeti olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁵

Burada Enfal suresi 68. ayetle Muhammed suresi 4. ayetin irtibatlandırılması konusuna da değinmek istiyoruz.¹⁰⁶ Zira bu kabulde Enfal suresinde açıklanan “Allah’tan daha önce geçen kitap”, Muhammed suresin 4. ayette “müşriklerin burnu sürtüldükten sonra ancak esirlerin alınacağı ve bunların fidye veya meccanen salıverileceği” ifade edilmiş olmaktadır. Bu tabloda da Hz. Ömer’in ayeti doğru anlayıp Peygamberin eksik veya yanlış anlaması söz konusudur.¹⁰⁷ Ayrıca Muhammed suresi önce inmemiş olsa da Enfal suresinde ifade edilen “burunlarının sürtülmesinin” ifadesinin Peygamber tarafından eksik anlaşılıp Hz. Ömer tarafından tam anlaşılması söz konusu olmaktadır ki bu durumda da Hz. Ömer’in ayetleri Peygamber’den daha derin anladığı sonucu çıkmaktadır. Görebildiğimiz kadarı ile söz konusu haberi nakledenlerin geneli bu probleme değinmemişlerdir.

Sonuçta ister Muhammed suresi önce inmiş olsun isterse Enfal Suresi her iki durumda da Peygamber’in a.s. nassı eksik veya yanlış anlaması, bunun karşısında Hz. Ömer’in konuya daha çok vakıf olması söz konusudur. Bu Peygamberin, derin anlayış sahibi veya zeki, kavrayışı kuvvetli olarak açıklanan “fetanel” sıfatına halel getiren bir durumdur. Önce Cibril’in haber verip sonra da itabın indirilmesinin mantıklı bir açıklamasının olmadığı kanaatini taşımaktayız. Ayrıca vahy-i gayr-i metlûv ile hareket ettiği iddia edilen Peygamber fikri ile ayeti yanlış anlayan Peygamber profilinin tezat oluşturacağını düşünmekteyiz. Aynı şekilde beyanla görevlendirilen bir Peygamber’in, beyan etmesi gerektiği ayeti yanlış anlamasının makul bir açıklamasının olmayacağına inanmaktayız. Lakin muvafakata odaklanan kaynaklar, bu tezatlığa hiç dikkat çekmemektedirler.

Bu problemler bir tarafa, bu tezatların bir şekilde te’vil edilebileceği farz edilse de kaynaklardaki bilgiler ışığında yine muvafakatın Hz. Ömer’e nispetinde problem olduğunu varsaymaktayız. Zira kaynaklardaki bilgilere göre Sa’d b. Muaz’ın, Hz. Ömer’den önce bu düşüncüyü ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bu durumda varsa bir muvafakat, Sa’d’a nispet edilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde ashabın üç görüşe ayrıldığı esirlerin yakılmasını öneren Abdullah b. Revah’a gibi düşünenlerin olduğu da nakledilmişti. Bu durumda da Bedir esirlerinin öldürülmesini isteyen sahabenin varlığından bahsedilmektedir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın Hz. Ömer’den önce ve/ya Hz. Ömer’le aynı fikri paylaşan sahabenin olduğu görülmektedir. Bu durumda

¹⁰⁵ Mevdudi, *Tefhim*, 2/185. Bu durumda önce Muhamed suresi 4. ayet, sonra da söz konusu Enfal suresi 67-68. ayetler indirilmiştir. Mevdudi, *Tefhim*, 2/185.

¹⁰⁶ Bazı rivayetlere göre Müslümanlar sayıca az olduğu dönemde esirlerin öldürülmesi emredilmişken Müslümanların sayıları ve kuvvetleri artınca Muhammed suresi 4. ayetin indirildiği ifade edilmektedir. Taberi, *Camiu'l-beyan*, 5/262-263; Begavi, *Mealim*, 2/310; Kurtubi, *Ahkam*, 8/48.

¹⁰⁷ Hatta Mevdudi Muhammed suresinin önce indirildiğinin delili olarak savaş alanında esir alındığını gördüğünde bundan hoşlanmadığını gören Peygamberin Sa’d b. Muaz’a bunun sebebini sorduğunu Sa’d’ın da bu müşriklerle ilk savaş olduğunu, onların tamamen burunlarının sürtülmeden esir alınmasının uygun olmayacağını söylediği haberi nakletmektedir. Mevdudi, *Tefhim*, 2/185.

Hiz. Ömer'e ayrı bir parantez açılmasının muhtemelen ona baskın bir rol biçilmesinden kaynaklandığını düşünüyöruz.

SONUÇ

Muvafakat-ı Ömer rivayetleri hem hadis hem tefsir kaynaklarında geçmesine rağmen, muvafakat sayısında ve konularında ihtilaf edilmektedir. Hadislerde, mevzular farklı olmakla birlikte beş muvafakattan bahsedilirken, şerhlerde bunun, on beş hatta çok daha fazla meselelerde görüldüğü nakledilmektedir.

Muvafakat hususu, Hiz. Ömer'in faziletine dair rivayetlerde nakledilen, onun "muhaddesun"dan veya "mulhemun"dan olmasıyla veya Allah'ın Hiz. Ömer'in diline ve kalbine hakkı yerleştirdiğinin nakledildiği haberlerle ilgili olduğu kanaatini taşımaktayız. Bu konu, Hiz. Ömer'in ileri görüşlülüğüne vurgu yapmak için masum bir durum gibi görünse de çerçeve bütünüyle incelendiğinde, bu yaklaşımın "Peygamberlik" düşüncesinde bazı sıkıntılara yol açtığı fikrindeyiz.

Kaynaklarda Peygamber'in a.s. vahy-i gayr-i metlöv ile hareket ettiği, Rasulüllah'ın konuşmalarının vahiy olduğu, hatta içtihatlarının bile vahiyyle desteklendiği rivayetleri ile, Münafıklara istiğfar dilemesi ve Bedir savaşında esir alınmasıyla ilgili nakledilen haberlerin çeliştiği kanaatini taşımaktayız. İctihadı bile vahiyyle desteklendiği iddia edilen bir Peygamber'in ayeti yanlış ve/ya eksik anlaması, nasıl mümkün olabilir? Muvafakata nakleden kaynakların, bu meseleye yeterince eğilmedikleri görölmektedir. Hatta bazı kaynaklarda bu probleme atıf bile yapılmamaktadır.

Her iki örnek için benzer şeyler söylenebilir. Lakin problemi istiğfar dileme meselesi üzerinden değerlendirirsek, istiğfar dileme konusunda Muvafakata kabul edenler, "onlar için bağışlanma dilesen de dilemesen de hatta yetmiş defada bağışlanma dilesen, Allah onları, Allah ve Rasulünü inkar etmelerinden dolayı asla bağışlamayacaktır. Allah, fasıklara hidayet etmez" şeklindeki ayetin sanki sadece "onlar için bağışlanma dilesen de dilemesen de hatta yetmiş defada bağışlanma dilesen," ibaresine kadar indirildiğini kabul etmektedirler. Lakin burada cümlenin eksik kaldığı aşikardır. Zira ayette cümle yarım kalmaktadır. Bu manada bile bir takdir yapıldığında cümlenin gelişine göre neticenin nefy manasına gelmesi daha uygundur. Burada her ne kadar müfessirler, zorlama bazı te'villere gitmiş olsalar da ayetin sonundaki "Onlar, Allah ve Rasulünü inkar etmelerinden dolayı Allah, onları asla bağışlamayacaktır" ibaresine binaen Allah Rasulü'nün ayeti, "Allah beni muhayyer kıldı" şeklinde anlaması mümkün değildir. Ayrıca müfessirlerin muvafakata ispat etmeye çalışırken ve makul bir gerekçe üretmeye çabalarlarken, ayetin söz konusu bu bölümünün ne zaman indirildiğine dair hiçbir açıklama yapmamaları oldukça manidardır. En iyimser yorumla, bu ayette muvafakatın olabilmesi için Peygamber'in "fetanet" sahibi olmaması gerekmektedir. Çünkü metin, çok net bir şekilde münafıkların hiçbir şekilde bağışlanmayacağını ifade etmektedir. Hal böyle iken sanki burada "asla

bağışlanmayacakları” söylenmemiş gibi bundan sonra Münafıkun suresinin indirilip onlara istiğfar dilemenin fayda vermeyeceğinin haber verildiğini iddia etmenin, ancak “muvafakata” odaklanmaktan kaynaklanan, akıl tutulması şeklinde açıklanabilir. Ayrıca bir tarafta problemi bu şekilde çözmeye çalışan müfessirlerin, Münafıkun suresinin, Beni Mustalik gazvesindeki bazı olaylardan dolayı bütün olarak indirildiğini iddia etmeleri, işte bu akıl tutulmamasının en net örneğidir. Zira bu durumda 5. yılda inen bir surenin, 9. yılda inen bir ayetten sonra inerek meseleyi hallettiğinin düşünülmesi gibi garip bir durum ortaya çıkmaktadır.

Müfessirlerin muvafakat için çelişik gibi duran problemlerin çözümünde sorunu rivayette aramak yerine Hz. Ömer'in “mülhemun”dan veya “muhaddesun”dan olmasına bağlamaları, izaha muhtaç bir durumdur. Zira Hz. Ömer'in karşısında duran kimsenin “mulhemun”dan değil bilakis doğrudan vahyi alan Peygamber olduğu unutulmuş gibi durmaktadır.

Neticede nakledilen diğer muvafakatlarda da bazı sorunlar olsa da özellikle incelediğimiz iki örnekte verilen bilgiler, birbiriyle zıt görünmektedir. Böyle zıt bilgilerle muvafakatın olması, her ne kadar Hz. Ömer'e duyulan sevgiden kaynaklanıyor olsa da bu yaklaşımın Hz. Muhammed'in risaletine yakışmayacak bir hal arz ettiğini düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzak b. Hemmam. *el-Musannef*. Hind: el-Meclisü'l-İlmi, 1403.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.
- Atmaca, Gökhan. "Nüzul Sürecinde bir Muhatab olarak Hz. Ömer ve Muvafakatları", *SÜİFD*, s. 21(2010/1), 43-67.
- Ayni, Ebu Muhammed. *Umdetü'l-kari şerhu sahihi'l-buhari*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arab, ts.
- Begavi, Muhyissünne. *Mealimu't-tenzil fi tefsiri'l-Kur'an*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1420.
- Beyhaki, Ahmed b. el-Hüseyn. *es-Sünenü'l-Kübra*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Buhari, Muhammed b. İsmail. *Sahih*. Beyrut: Daru Tavki'n-Necat, 1422.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eşas. *Sünen*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
el-Mucemü'l-kebir. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1994.
- Fayda, Mustafa. "İfk Hadisesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ifk-hadisesi> (21.03.2021).
- Hakim, Ebu Abdullah. *el-Müstedrek ale's-sahihayn*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Aşur, Muhammed et-Tahir. *et-Tahrir ve't-tenvir*. Tunus: Daru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebu Muhammed. *Muharrerü'l-veciz fi tefsiril-kitabi'l-aziz*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Battal, Ebu'l-Hasan. *Şerhu sahihi'l-buhari*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- İbn Ebi Hatim. *Tefsiru'l-Kurani'l-azim*. Suud: Mektebetü Nezzar Mustafa el-Baz, 1419.
- İbn Ebi Şeybe. *el-Kitabu'l-musannef fi'l-ehadisi ve'l-asar*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Hacer, el-Askalani. *Fethu'l-bari şerhu sahihi'l-buhari*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hibban. *Sahih*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1988.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida. *Tefsiru'l-Kurani'l-azim*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Mace, Ebu Abdullah. *Sünen*. Beyrut: Daru Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec. *Zadü'l-mesir fi ilmi't-tefsir*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabi, 1422.

- Kastallani, Ahmed b. Muhammed. *İrşadü's-sari li şerhi sahihi'l-buhari*. Mısır: Matbaatü'l-Kübra, 1323.
- Koçyiğit, Talat. "Abdullah b. Übey b. Selûl", TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-ubey-b-selul> (27.02.2021).
- Kurtubi, Ebu Abdullah. *el-Cami li Ahkami'l-Kur'an*. Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Maturidi, Muhammed b. Muhammed. *Te'vilatu ehli's-sünne*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Moğultay b. Kılıç. *Şerhu süneni İbn Mace*. Suud: Mektebetü Nezzar Mustafa el-Baz, 1999.
- Mubarekfuri, Ebu'l-A'la. *Tuhfetü'l-ehvazi bi şerhi camii't-tirmizi*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mukatil b. Süleyman. *Tefsir*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1423.
- Müslim b. Haccac. *Sahih*. Beyrut: Daru İhyai'-Türasi'l-Arabi, ts.
- Özarlan, Zeliha Bengü. "Beşeri İdrak ile Vahyin Buluşma Noktası 'Muvafakat' Fenomeni", *Çukurava Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2006.
- Razi, Ebu Abdullah. *Mefatihü'l-gayb-et-tefsiru'l-kebir*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1420.
- Sa'lebi, Ahmed b. Muhammed. *el-Keşf ve'l-beyan an tefsiri'l-Kuran*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 2002.
- Semarkandi, Ebu'l-Leys. *Bahru'l-ulum*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, ts.
- Taberani, Süleyman b. Ahmed. *el-Mucemu'l-evsat*. Kahire: Daru'l-Harameyn, ts.
- Taberi, Muhammed b. Cerir. *Camii'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'an*. ys.: Daru Hecer, 2001.
- Tîbi, Şerefuddin. *Şerhu't-tibi ale mişkati'l-mesabih el-müsamma bi'l-kaşif an hakaiki's-sünen*. Riyad: Mektebetü Nezzar Mustafa el-baz, 1997.
- Tirmizi, Muhammed b. İsa. *Sünen*. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1998.
- Zemahşeri, Ebu'l-Kasım. *el-Keşşaf an hakaiki gavamidi't-tenzil*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407.
- Zerkani, Muhammed b. Abdulbaki. *Şerhu'z-zerkani ale muvatta el-imam Malik*. Kahire: Mektebetü's-Sikafeti'd-Diniyye, 2003.